

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-1.10>

МІЖНАРОДНІ ДЕОНТОЛОГІЧНІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІАТУ

Невзорова Ірина Володимирівна,
аспірант кафедри теорії
та історії держави і права
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

Статтю присвячено питанню міжнародних деонтологічних стандартів діяльності нотаріату. Автором акцентовано увагу, що натепер актуальним є вивчення питання щодо професіограми нотаріуса та стандартів нотаріальної діяльності. Визначено поняття стандартів нотаріальної діяльності – це передбачені міжнародними актами, чинним законодавством вимоги до якості відповідних нотаріальних дій, а також напрацьовані нотаріальною практикою методи та способи організації роботи нотаріуса загалом і в окремих правових чи іншого роду ситуаціях, які дозволяють йому діяти найбільш ефективним чином. Проаналізовано думки вчених-теоретиків та нормативні джерела стосовно зазначеного питання. Наголошено на відсутності в міжнародних нормативно-правових актах єдиного підходу до виокремлення стандартів діяльності міжнародного нотаріату. Визначено, що стандарти нотаріальної діяльності є зразком діяльності нотаріусів, яким повинна відповідати їхня поведінка; концентрований вираз суспільних уявлень про місце і роль нотаріата в суспільному житті. Підтверджено думку про те, що очікування, які адресовано нотаріальній діяльності, відображено в міжнародних нормативно-правових актах. Проаналізовані різні спроби в той чи інший історичний період на міжнародному нормативному рівні закріпити питання щодо деонтологічних стандартів діяльності міжнародного нотаріату. Здійснено систематизацію міжнародних деонтологічних стандартів нотаріальної діяльності, з'ясовано шлях їхнього еволюційного розвитку, трансформації та модернізації. Обґрунтовано авторську позицію, що започатковані традиційні стандарти (статус нотаріуса, законність, неупередженість і незалежність, підготовка та безперервне підвищення кваліфікації, професійна таємниця та конфіденційність, професійна відповідальність), у зв'язку із глобалізаційними світовими процесами та новими викликами в суспільстві, міжнародні стандарти нотаріальної діяльності були доповнені сучасними (правова і територіальна юрисдикція, строки нотаріальної діяльності, дотримання та захист прав людини, споживача та сторін, що потребують додаткової інформації, сталий економічний розвиток, захист довкілля, професійна добросовісність і фінансова солідарність тощо).

Ключові слова: деонтологічні стандарти, міжнародний нотаріат, нотаріальна діяльність, професійні стандарти, еволюція та розвиток деонтологічних стандартів, систематизація стандартів нотаріальної діяльності.

INTERNATIONAL DEONTOLOGICAL STANDARDS OF NOTARY ACTIVITIES

Nevzorova Irina Volodymyrivna,
Postgraduate Student of the Department
of Theory and History of State and Law
(Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine)

The article is devoted to the issue of international deontological standards of notary activity. The author emphasizes that today it is quite relevant to study the issue of the notary profession and the standards of notarial activity. The notion of standards of notarial activity – defined by international acts, current legislation requirements for the quality of relevant notarial acts, as well as the methods and ways of notary work in the whole and in certain legal or other situations that allow him to act in the most effective way, have been worked out. The opinions of the theorists and the normative sources on the subject are analyzed. The lack of a unified approach to the standardization of the standards of international notary is emphasized in the international regulatory acts. It is determined that the standards of notarial activity are an example of the activity of notaries, which should be consistent with their behavior; a concentrated expression of public perceptions of the place and role of the notary in public life. The opinion was confirmed that the expectations addressed to the notarial activity are reflected in the international legal acts. Various attempts have been analyzed in one or another historical period on the international regulatory level to fix the issue of deontological standards of activity of an international notary. The international deontological standards of notarial activity have been systematized and the ways of their evolutionary development, transformation and modernization have been determined. The author's position is grounded that the traditional standards (notary status, legality, impartiality and independence, preparation and continuous professional development, professional secrecy and confidentiality, professional responsibility) are initiated, in the context of globalization processes and new challenges in society, international standards of notarial activity have been supplemented by modern (legal and territorial jurisdiction, terms of notarial activity, observance and protection of human rights, consumer and parties in need of additional information, sustainable economic development, environmental protection, professional integrity and financial solidarity, etc.).

Key words: deontological standards, international notary, notarial activity, professional standards, evolution and development of deontological standards, systematization of notarial activity standards.

Постановка проблеми. У сучасній науковій літературі та нормативно-правових актах простежується відсутність однаковості в питанні визначення стандартів діяльності міжнародного нотаріату. Причина цього криється як в історичних особливостях розвитку деяких міжнародних організацій, так і у специфіці законодавства низки розвинених держав світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із даної теми. Питанню дослідження нотаріальної діяльності, зокрема і стандартів, приділяли увагу такі вчені-теоретики: Є.О. Гіда, С.Д. Гусарєв, О.П. Коляда, Ю.В. Нікітін, О.І. Осауленко, Л.С. Сміян, О.Д. Тихомиров та інші.

Метою та завданням наукової статті є аналіз походження (еволюції, трансформації) стандартів діяльності сучасного міжнародного нотаріату.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейська культура виробила положення для представників юридичних професій, які створюють не просто бажаний,

а допустимий і обов'язковий зразок поведінки юристів. Цей зразок закріплюється в нормативних актах і являє собою сукупність вимог, які висуваються до юристів, а також їхні обов'язки. Ідеться про так звані стандарти професійної діяльності юристів. Кодифіковані стандарти нотаріальної діяльності є жорсткою системою орієнтирів юриста у процесі узгодження своїх професійних прав і обов'язків зі своїм статусом, основними завданнями і принципами діяльності.

Слушно наголошує О.І. Осауленко, що тільки в результаті набуття професійної правосвідомості професія досягає якісно вищих характеристик, які проявляються у здатності професії до саморегулювання. Останнє втілюється в ідеях, принципах, методах, умовах і порядку регулювання професійної діяльності. Сформульовані правила оформляються в єдиний документ, який забезпечує їхню одноманітність. Положення таких документів стають нормативними і набувають значення професійних стандартів, тобто поширюються на всіх представників професії, вимагають підкорення та, у разі необхідності, забезпечуються заходами примусу [1, с. 7].

Стандарти нотаріальної діяльності є зразком діяльності нотаріусів, яким повинна відповідати їхня поведінка. Сьогодні стандарти – це концентрований вираз суспільних уявлень про місце і роль нотаріату в суспільному житті. Очікування, які адресовано нотаріальній діяльності, відображено в міжнародних нормативно-правових актах.

Міжнародні стандарти нотаріальної діяльності мають свою еволюцію розвитку.

Спочатку стандарти були кодифіковані та закріплені в Європейському кодексі нотаріальної етики, який ухвалений Конференцією нотаріусів Європейського Союзу 3–4 лютого 1995 р. в Неаполі. Протягом семи років до Кодексу вносились зміни та поправки (20–21 жовтня 1995 р. у Граці, 17–18 березня 2000 р. у Брюсселі, 9 листопада 2002 р. в Мюнхені).

Серед стандартів нотаріальної діяльності варто виокремити:

1) визначення статусу – нотаріус є носієм публічної посади, якому делеговано виконання державних завдань зі складання офіційних документів. З метою забезпечення необхідної для своєї діяльності незалежності нотаріус виконує свою роботу на засадах вільної професії, яка містить всі сфери добровільної юрисдикції. За допомогою неупередженого консультування, що чиниться нотаріусом учасникам угоди, участь нотаріуса забезпечує громадянину правову безпеку, до якої той прагне. Водночас він забезпечує зберігання, доказову силу і виконання цих документів;

2) професіоналізм – нотаріусом є юрист із високою академічною кваліфікацією, що отримав доступ до цієї професії після багатьох іспитів, стадій навчання і конкурсів, здійснює цю професійну діяльність відповідно до норм дисциплінарного права під постійним контролем державних органів і доступний на території всієї країни завдяки його призначенням, зорієнтованим на потреби населеного пункту. Участь нотаріуса, зрештою, попереджає виникнення можливих спорів і є невід'ємним елементом справедливого й ефективного правосуддя;

3) закріплення професійних обов'язків – нотаріус зобов'язаний дотримуватися загальних професійних обов'язків незалежно від того, які технології або носії використовуються: 3.1) лояльність і високі моральні якості під час здійснення діяльності; 3.2) неупередженість і незалежність під час консультування та нотаріального посвідчення; 3.3) дотримання професійної таємниці та конфіденційності; 3.4) правова і технічна компетенція – постійне підвищення кваліфікації та застосування нових технологій у професії; 3.5) спільна реклама як «загальна інформація на службі громадян»; 3.6) позначення професії і використання назви (ім'я, прізвище); 3.7) використання електронного підпису та відповідальність у зв'язку із цим;

4) гарантія – професійна відповідальність – нотаріус повинен укласти договір страхування професійної відповідальності, який покриє наслідки збитку його професійної діяльності [2]

Згодом важливі та загальні міжнародні вимоги до професійних якостей та дій нотаріуса були закріплені в Нотаріальних правилах професійної поведінки, затверджених 17 жовтня 2004 р. в м. Сьюдад-де-Мехіко в Мексиці Асамблеєю нотаріатів-членів Міжнародної спілки латинського нотаріату.

Так, наприклад, у статті 1 закріплено, що нотаріус повинен здійснювати свою професійну діяльність зі знанням справи та відповідною юридичною підготовкою, набуваючи конкретні знання в питаннях, що становлять інтерес для нотаріату, та враховуючи вказівки його професійних органів. Статтею 2 передбачено створення нотаріальної контори як організації, у якій нотаріус надає свої послуги таким чином, щоб гарантувати ефективну доступність послуги, забезпечувати свою особисту присутність і дотримуватись графіка роботи відповідно до вимог користувачів. Відносини з колегами та професійними органами ґрунтуються на засадах ввічливості, співпраці та солідарності шляхом взаємного обміну допомогою, послугами та консультаціями (стаття 3), а також чесної конкуренції (стаття 4). Нотаріус зобов'язаний дотримуватись професійної таємниці як під час надання своїх послуг, так і після цього (стаття 8). Неупередженість та незалежність нотаріуса під час надання своїх послуг – уникнення будь-якого особистого впливу на свою діяльність та будь-якої форми дискримінації щодо клієнтів (стаття 9). Також під час виконання своїх обов'язків нотаріус повинен діяти належним і конструктивним чином: інформувати та консультувати сторони про можливі наслідки необхідної послуги в усіх аспектах покладеної на нього звичайної юридичної процедури; вибирати для дії юридичну форму, найбільш узгоджену з волею сторін; забезпечувати її законність і актуальність; надавати сторонам відповідні роз'яснення, що необхідні для забезпечення відповідності дії ухваленого рішення й обізнаності сторін щодо юридичної сили дії (стаття 10) [3].

Ще одне нормативне закріплення міжнародні правила нотаріальної діяльності набули 8 листопада 2005 р. в документі, затвердженому Асамблеєю нотаріатів-членів Міжнародного союзу нотаріату в м. Рим (Італія). Цього разу вони іменувалися не просто принципами, а фундаментальними принципами системи Латинського нотаріату.

Нотаріус, фахівець у галузі права – це публічна посадова особа, яка призначається на посаду державою з метою надання достовірності правочинам і угодам, що містяться в документах, які він складає, і виступає як радник осіб, що звертаються за його послугами. Також передбачено, що нотаріус, будучи наділеним публічною функцією, виконує свої обов'язки незалежно і неупереджено, не входячи до ієрархії державних чиновників або службовців. Нотаріальна служба, охоплюючи сукупність правової діяльності у сфері безспірної юрисдикції, гарантує клієнтові правову безпеку, запобігає можливим суперечкам, які вона може вирішити за допомогою юридичної медіації, та є необхідним інструментом для справлення правосуддя (розділ «Нотаріус та його службові обов'язки»). Нотаріус – єдиний автор складання своїх дій. Він має право прийняти або відхилити будь-який наданий йому проєкт, або, за погодженням із договірними сторонами, внести зміни, які він вважає доречними (розділ «Нотаріальний документ»). Закон кожної країни визначає дисциплінарний режим нотаріусів під постійним контролем державної влади та колегіальних органів. Нотаріус зобов'язаний бути лояльним і чесним щодо тих, хто звернувся за його послугами, до держави і колег по професії. Нотаріус, відповідно до публічного характеру своєї функції, повинен дотримуватися професійної таємниці. Для досягнення рівноваги, необхідної для укладення справедливого договору, неупередженість нотаріуса також

виражається в наданні належної допомоги тій стороні, яка перебуває в менш вигідному становищі стосовно іншої сторони. Вибір нотаріуса здійснюється виключно сторонами. Нотаріус зобов'язаний дотримуватися правил професійної деонтології як на національному, так і на міжнародному рівнях (розділ «Нотаріальна деонтологія») [4].

Найбільш глобальне, за змістом і кількістю, закріплення міжнародні стандарти нотаріальної діяльності знайшли в Кодексі професійної етики та правил організації нотаріату, затвердженому Асамблеєю нотаріатів-членів Міжнародного союзу нотаріату 8 жовтня 2013 р.

Головний постулат – діяльність нотаріуса є унікальною. Його завдання полягає в гарантуванні правової безпеки і достовірності, які є основоположними для суспільства. Саме тому нотаріат є необхідною і корисною для суспільства установою. Нотаріуси як особи, яким делеговано частину державного суверенітету, повинні здійснювати свою діяльність неупереджено, незалежно та відповідально, перевіряючи законність дій і справ, з якими їм доводиться стикатися, отже, засвідчувати їхню справжність. Завдяки їхній участі в наданні послуг суспільної користі і превентивної правової безпеки нотаріуси повинні запобігати виникненню суперечок, сприяти сталому економічному розвитку та суспільному миру [5].

Як міжнародні стандарти нотаріальної діяльності виокремлено такі:

1) статус нотаріуса – посадова особа, якій державною владою делеговано право, що дозволяє надавати документам, які вона складає, характеру справжності, забезпечувати їх збереження, наділяти доказовою та виконавчою силою (стаття 3.1). Крім статусу посадової особи, нотаріус є фахівцем у галузі юриспруденції (стаття 3.2); професіоналом, який повинен отримати максимальну юридичну кваліфікацію у країні (стаття 5.1); державним службовцем, який здійснює своє служіння, використовуючи матеріальні та людські ресурси, необхідні для належного функціонування державної служби (стаття 8);

2) правова і територіальна юрисдикції – поширюються на позасудові дії та угоди, акти добровільної юрисдикції та всі акти або договори, що потребують реєстрації в публічних реєстрах, як і на ті, для яких держава делегує йому свої повноваження (стаття 13). Юрисдикція нотаріуса є територіальною, а його діяльність здійснюється в нотаріальному офісі або конторі (стаття 28). Нотаріальна контора повинна бути організована таким чином, щоб забезпечувати її регулярне й ефективне функціонування, а також забезпечувати доступність послуги та постійний режим прийому клієнтів у зручний для них час (стаття 30);

3) термін виконання обов'язків – повинен бути необмеженим і припинятися тільки в разі виходу на пенсію на передбачених законом умовах, у разі настання непрацездатності або непридатності, або остаточного звільнення (стаття 14);

4) професійна підготовка та підвищення кваліфікації – нотаріус повинен здійснювати свою професійну діяльність грамотно, з належною підготовкою, особливо щодо ключових функцій радника, консультанта, а також тлумачення і застосування закону. Тому він повинен регулярно оновлювати свої знання, як в юридичному, так і в технічному плані (стаття 15);

5) право відмовитись від виконання функцій – як посадова особа нотаріус може відмовити в наданні своїх послуг у таких випадках: 5.1) коли дія суперечить закону або громадському порядку, або може ввести в оману третіх осіб; 5.2) коли дія є шахрайством щодо закону, третьої особи або державного органу; 5.3) коли дія не підпадає під його юрисдикцію; 5.4) коли дія суперечить гідності, очікуваній від посадової особи (стаття 16);

6) дотримання законності в усіх його проявах – нотаріус не повинен допускати корупцію, хабарництво, нечесну практику, відмивання капіталу, ухилення від сплати

податків, тероризм і будь-яку іншу злочинну діяльність, а також проявів антисоціальної реалізації права. У сфері відмивання капіталу нотаріус повинен пропонувати свою співпрацю і надавати всю необхідну інформацію, якою він володіє, компетентним органам, зокрема нотаріусам, які її потребують, відповідно до законодавства держави, але він не зобов'язаний проводити слідчі дії, що підпадають під юрисдикцію правоохоронних або судових органів. Ця співпраця регулюється об'єктивними принципами і критеріями, встановленими законом, у координації із центральними органами нотаріату (стаття 17);

7) дотримання прав людини – під час виконання своїх функцій нотаріус повинен сприяти дотриманню прав людини, зокрема права на життя, харчування, навколишнє середовище (чиста вода та чисте повітря), співпрацювати в інтересах сталого та солідарного розвитку суспільства. Нотаріус повинен поважати права місцевого населення, допомагаючи посилити та створити їхні власні правові, економічні, культурні та соціальні структури (стаття 18);

8) особиста реалізація повноважень нотаріусом – нотаріальна діяльність здійснюється особисто і незалежно кожним нотаріусом, який несе за це персональну відповідальність (стаття 20);

9) обов'язкове членство – без шкоди для незалежності своєї професійної діяльності, з метою виконання своїх обов'язків, нотаріус повинен бути членом національної нотаріальної Палати або національної професійної Асоціації та підлягати експертизам, інспекціям, контролю, що проводяться цією організацією під керівництвом Міністерства юстиції (стаття 21);

10) реклама – поширення принципів і переваг системи нотаріату латинського типу допускається тільки з офіційних позицій професійними асоціаціями (стаття 29);

11) професійна добросовісність і юридична відповідальність – нотаріус повинен здійснювати свою діяльність із сумлінністю прекрасного професіонала і нести цивільну відповідальність за збитки та шкоду, завдані з його вини або недбалості. Закон визначає випадки, коли шахрайські або злочинні дії нотаріуса або його професійна недбалість можуть призвести до кримінальної відповідальності. Дисциплінарна відповідальність нотаріуса настає внаслідок недотримання нотаріальних правил, будь-яких дій, що суперечать гідності його звання чи правилам (стаття 32);

12) фінансова солідарність – нотаріуси повинні користуватися системою фінансової солідарності. Нотаріальна солідарність повинна передбачати фінансову підтримку нотаріальних контор у тих випадках, коли їхня фінансова віддача є недостатньою для покриття витрат, необхідних на нотаріальне обслуговування. Нотаріальна солідарність також повинна надавати фінансову підтримку нотаріусу та його сім'ї в разі смерті, хвороби, втрати працездатності, а також виходу на пенсію. Нотаріальні фонди повинні підтримувати фінансову структуру інвестицій, адаптовану до гарантованих ризиків (стаття 33);

13) сумісність професії – нотаріальна функція сумісна з діяльністю з надання юридичних консультацій, викладанням, медіації, арбітражем, консульськими послугами та будь-якою іншою юридичною позасудовою діяльністю, яка не порушує незалежність і неупередженість нотаріуса. Нотаріальна діяльність несумісна з комерційною практикою, з діяльністю, що підпадає під юрисдикцію судових органів, та з публічними функціями (стаття 50);

14) грошове забезпечення – оплата нотаріуса регулюється за допомогою тарифів, які повинні гарантувати неупередженість і незалежність нотаріального обслуговування, а також перевагу з погляду його якості та загальнодоступності для громадян.

Нотаріальний тариф повинен бути простим, прозорим і легкодоступним для широкої публіки (стаття 51) [5].

Проаналізувавши еволюцію розвитку міжнародних стандартів нотаріальної діяльності, автор наукової статті може з упевненістю стверджувати, що закріплені в 1995 р. стандарти, так чи інакше, відображені в нормативних документах 2004, 2005 та 2013 рр. Як і будь-який розвиток, міжнародні стандарти доповнювались, розширювались за змістом і функціональним наповненням. І тому започатковані традиційні стандарти (статус нотаріуса, законність, неупередженість і незалежність, підготовка та безперервне підвищення кваліфікації, професійна таємниця та конфіденційність, професійна відповідальність), у зв'язку із глобалізаційними світовими процесами та новими викликами в суспільстві, міжнародні стандарти нотаріальної діяльності були доповнені сучасними (правова та територіальна юрисдикція, строки нотаріальної діяльності, дотримання та захист прав людини, споживача та сторін, що потребують додаткової інформації, сталий економічний розвиток, захист довкілля, професійна добросовісність і фінансова солідарність тощо). Усі ці цінності та потреби були додані до обов'язків професії, оскільки це жива професія, що перебуває в безпосередньому контакті із суспільством, якому вона служить.

Висновки. Варто також наголосити, що натеper актуальним є вивчення питання щодо професіограми нотаріуса та стандартів нотаріальної діяльності, під якими автором пропонується розуміти передбачені міжнародними актами, чинним законодавством вимоги до якості відповідних нотаріальних дій, а також напрацьовані нотаріальною практикою методи та способи організації роботи нотаріуса загалом і в окремих правових чи іншого роду ситуаціях, які дозволяють йому діяти найбільш ефективним чином.

Список використаних джерел:

1. Осауленко О.І. Юридична деонтологія : навчальний посібник. Київ : Істина, 2008. 224 с.
2. Європейський кодекс нотаріальної етики. URL: <http://npu.org.ua/wp-content/uploads/2018/01.pdf>.
3. Принципи нотаріальної етики. URL: <http://npu.org.ua/wp-content/uploads/2018/04.pdf>.
4. Фундаментальні принципи системи Латинського нотаріату. URL: <http://npu.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/83.pdf>.
5. Кодекс професійної етики та правил організації нотаріату від 8 жовтня 2013 р. URL: http://npu.in.ua/mizhнародnij-notariat/profesiyna_etika_ta_pravila_organizatsi%D0%87_notariatu.